

F.M DOSTOYEVSKIYNING “JINOYAT VA JAZO” ROMANIDA SHAXS VA JAMIYAT MUNOSABATLARI

Abdumalikova Jasmina Baxtiyor qizi

Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada F.M Dostoyevskiyning “Jinoyat va jazo” romanida shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar tahlil qilinadi. Asarda bosh qahramon Rodion Raskolnikovning jamiyatda bo'lgan qarashlari, uning ijtimoiy muhit bilan ziddiyati hamda sodir etgan jinoyatidan keying ruhiy kechinmalari yoritiladi. Muallif insonning jamiyatdan ajralib yashay olmasligi, har qanday nazariya va g'oyalarning insoniylik tamoyillariga zid kelmasligi lozimligini badiiy obrazlar orqali ochib beradi.

Kalit so'zlar: shaxs, jamiyat, Raskolnikov, jinoyat, jazo, vijdon, insonparvarlik, Dostoyevskiy, ruhiy kechinma, adolat.

Jahon adabiyotining yirik namoyondalaridan biri bo'lgan F.M Dostoyevskiy inson ruhiyati, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy muammolarni chuqur tadqiq etgan ijodkor sifatida tanilgan. Uning “Jinoyat va jazo” romani inson va jamiyat munosabatlarini falsafiy hamda psixologik jihatdan yorituvchi eng muhim asarlardan biridir. Asarda shaxsning ichki dunyosi, uning jamiyatdagi o'rni, ma'naviy mas'uliyati va ijtimoiy muhit ta'siri markaziy o'rinni egallaydi. Yozuvchi insonning o'zini jamiyatdan ustun qo'yishga urinishi qanday fojiaiy oqibatlarga olib kelishini ko'rsatadi.

Roman bosh qahramoni Rodion Romanovich Raskolnikov qashshoqlik, ijtimoiy tengsizlik va adolatsizlik hukm surayotgan muhitda yashaydi. Jamiyatdagi mavjud muammolar uni insonlar teng emasligi, ayrim shaxslar tarixiy tarqqiyot yo'lida umumiy qonun va axloqiy me'yorlarni buzishga haqli degan xulosaga olib keladi. Shu tariqa u o'zining mashhur “buyuk shaxslar nazariyasi”ni yaratadi. Raskolnikov nazariyasining mohiyati shundan iboratki, tarixni o'zgartiruvchi buyuk insonlar odatiy odamlar uchun majburiy bo'lgan qonunlarga bo'ysunmasligi mumkin. U o'zini ana shunday shaxslar qatorida qo'shishni istaydi va Napoleon obrazini o'ziga ideal sifatida tanlaydi. Bu holat uning Sonya bilan suhbatida ochiq ifodalanadi: “Men Napoleon

bo'lmoqchi edim, shuning uchun ham odam o'ldirdim"¹ Mazkur e'tirof Raskolnikov tomonidan sodir etilgan jinoyat moddiy manfaat yoki shaxsiy adovat natijasi emasligini ko'rsatadi. Aslida u o'z nazariyasini sinovdan o'tkazmoqchi bo'ladi: u «oddiy odam»mi yoki «buyuk shaxs»mi, shuni aniqlashni istaydi. Demak, sudxo'r kampirning o'ldirilishi ijtimoiy yoki iqtisodiy sababdan ko'ra ko'proq falsafiy va psixologik tajriba xarakteriga ega edi. Aynan mana shu jihat Raskolnikov jinoyatini oddiy qotillikdan murakkab falsafiy muammoga aylantiradi. Biroq voqealar rivoji davomida qahramon o'z nazariyasining amaliyotda mutlaqo asossiz ekanligini anglay boshlaydi. Agar Napoleon va boshqa tarixiy shaxslar haqidagi tasavvurlar uning ongida nazariy jihatdan mantiqli ko'ringan bo'lsa, real hayotda inson vijdoni va axloqiy mas'uliyatni inkor etib bo'lmasligi ayon bo'ladi. Jinoyatdan keyin Raskolnikov kuchli ruhiy bosim ostida qoladi. Uning ichki dunyosida qo'rquv, shubha va vijdon azobi tobora kuchayib boradi. Qahramonning ichki monologlari bu ruhiy iztiroblarni aniq aks ettiradi: «Yo Robbim! O'zing ayt, ular bilishadimi, yo'qmi? ... biz hammasini bilamiz, atay senga aytmagan edik, deb tushuntirsachi...»² Ushbu parcha Raskolnikovning jinoyatdan keyin doimiy psixologik zo'riqish holatida yashayotganini ko'rsatadi. Muhimi shundaki, uni qiynayotgan narsa tergov yoki jismoniy jazodan ko'ra ko'proq ichki vijdon azobidir. Demak, Dostoyevskiy nazarida haqiqiy jazo sud hukmi emas, balki insonning o'z vijdoni tomonidan chiqarilgan hukmdir. Shu jihatdan roman nomidagi «jazo» tushunchasi faqat huquqiy emas, balki ma'naviy va psixologik mazmunga ham ega.

Asarda Sonya Marmeladova obrazi alohida ahamiyat kasb etadi. U mehr-shafqat, sabr-toqat va ma'naviy poklik timsoli sifatida tasvirlanadi. Sonya Raskolnikovni jinoyatini tan olishga va tavba qilishga undaydi. Muallif aynan ushbu obraz orqali insonning ma'naviy tiklanishi boshqa insonlar bilan muloqot va jamiyat bilan qayta bog'lanish orqali amalga oshishini ko'rsatadi. Shuningdek, Marmeladovlar oilasi, Dunya va Razumixin obrazlari orqali jamiyatdagi qashshoqlik, ijtimoiy adolatsizlik va axloqiy inqiroz masalalari yoritiladi. Ushbu qahramonlar taqdiri inson shaxsining shakllanishida ijtimoiy muhit hal qiluvchi rol o'ynashini tasdiqlaydi. Roman yakunida Raskolnikov o'zini jamiyatdan ustun qo'yish g'oyasidan voz kechadi. U jinoyatini tan olib, jazo olishga rozi bo'ladi. Bu esa uning ma'naviy qayta

¹ Dostoyevskiy F.M. Jinoyat va jazo. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

² Dostoyevskiy F.M. Jinoyat va jazo. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

tugʻilishiga zamin yaratadi. Dostoyevskiy shu orqali shaxs va jamiyat oʻrtasidagi uygʻunlik inson kamolotining muhim sharti ekanligini taʼkidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, F.M. Dostoyevskiyning “Jinoyat va jazo” romanida shaxs va jamiyat munosabatlari chuqur falsafiy va psixologik jihatdan yoritilgan. Raskolnikovning Napoleon boʻlish orzusi uning oʻzini jamiyat qonunlaridan ustun qoʻyishga intilganini koʻrsatsa, jinoyatdan keyingi ruhiy azoblari inson vijdoni har qanday nazariyadan kuchliroq ekanligini isbotlaydi. Muallif inson jamiyatdan ajralgan holda yashay olmasligini, har bir shaxs oʻz harakatlari uchun nafaqat qonun, balki vijdoni oldida ham javobgar ekanligini taʼkidlaydi. Asar bugungi kunda ham shaxs va jamiyat munosabatlarini anglashda muhim falsafiy va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dostoyevskiy F.M. Jinoyat va jazo. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
2. Dostoevskiy F.M. Prestupleniye i nakazaniye. – Moskva: Eksmo, 2020.
3. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Karimov N. Jahon adabiyoti tarixi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2017.
5. Zohidov V. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2016.